

Sprawozdanie

Wydziału krajowego o nauczycielach wędrownych do nauki gospodarstwa wiejskiego.

Wysoki Sejmie!

Jak już w sprawozdaniu Wydziału krajowego z czynności za rok 1888/89. podanem zostało, powołał Wydział krajowy w roku 1889 na posadę nauczyciela wędrownego do nauki gospodarstwa wiejskiego pana Edmunda Bielskiego, który przez c. k. Ministerstwo rolnictwa zatwierdzony, poczynawszy od 1. kwietnia 1889 roku, pełni niezmiernie obowiązków swoje na podstawie wydanej przez Wydział krajowy instrukcyi, dołączonej do sprawozdania z czynności Wydziału krajowego za rok ubiegły, jako alegat 8.

Rozpoczynając czynności swoje pan Bielski, zwiedził najpierw kilka miejscowości w powiatach: tarnowskim, bocheńskim i brzeskim, celem przekonania się, czyli i jakie skutki odniosły jego pouczania, w których już poprzedniego roku jako lustrator Kółek rolniczych pouczał z dziedziny gospodarstwa wiejskiego udzielał.

Z zadowoleniem przekonał się, że wielu włościan osobliwie we wsi Szynwałd i Poremba radlna w powiecie tarnowskim, Kolanów i Kłaj w powiecie bocheńskim, Zakliczyn i Janowice w powiecie brzeskim i t. d. poszło rzeczywiście za udzielonemi im radami: głębszej orki, szerszych zagonów, gipsowania konieczyiny, a nawet użycia nawozów fosforowych, — a niektórzy z włościan jak n. p. Tomasz Litwin z Szynwałdu, Jan Tyrka wójt z Poremby radlnej i Jan Stokłosa, wójt z Kolanowa wyrazili p. nauczycielowi publicznie uznanie i podziękowanie za dobre rady, jakich im udzielił, a których zastosowanie wydało u nich znakomite rezultaty. Z większą też otuchą w powodzenie swojej trudnej misyi udał się p. Bielski na dalszą wędrowną, najpierw w powiat krakowski, przeszedł następnie w powiat chrzanowski i bialski, z kąd na żądanie zarządu głównego Towarzystwa kółek rolniczych zjechał najpierw do Lwowa celem odbycia tu kilku wykładów na zjeździe ogólnym Towarzystwa kółek rolniczych i współdziałania w urzędzeniu przez to Towarzystwo małej wystawy rolniczej, która się w czasie zjazdu, mianowicie w dniach od 9. do 14. października 1889. tutaj odbyła, poczem również na żądanie zarządu głównego Towarzystwa kółek rolniczych przeniósł się w powiat złoczowski, aby tu na nowo przez zarząd kółek przyjętego lustratora z czynnościami lustratora i sposobem pouczania włościan przykładowo obznajomić.

W powiecie krakowskim zwiedził p. nauczyciel wędrowny za radą i wskazówkami otrzymanymi od krakowskiego Towarzystwa rolniczego i Rady powiatowej następujące miejscowości: Czernichów, Czernichówek, Przeginia, Liszki, Szmierdząca, Mogiła, Wyciąże, Bienczyce, Raciborowice, Zabierzów, Wola Justowska, Morawica, Bolechowice, Modlnica, Giebułtów, Zielonki i Witkowice.

W miejscowościach tych zbadał i w osobnym sprawozdaniu Wydziałowi krajowemu przedłożonem opisał p. nauczyciel miejscowe stosunki gospodarskie. Podczas oględzin gospodarstw włościańskich, odbywanych zawsze w towarzystwie kilku inteligentniejszych gospodarzy miejscowych, zwracał natychmiast uwagę na spostrzeżone błędy, popełniane w gospodarstwie i udzielał odpowiednich wskazówek do usunięcia tych błędów i podawał szczegółowe instrukcje do wykonania prac pewnych, a na wykładach popularnych, na które się włościanie często bardzo licznie gromadzili, a którym się po największej części i miejscowa inteligencja przysłuchiwała, omawiał p. nauczyciel najpierw sprawy rolnicze, ogół rolników miejscowych obchodzące, a następnie spostrzeżenia w czasie oględzin gospodarstw poczynione i dawał odpowiedzi na zapytania, które ze strony słuchaczy wywołać usiłował. Uprawa roli, obchodzenie się z nawozem, wybór nasienia, uprawa roślin pastewnych i pielęgnowanie łąk, tudzież wychów bydła rogatego, były stale przedmiotem nauki ze wskazówkami do miejscowych stosunków ściśle zastosowanymi.

W powiecie chrzanowskim zasiągnąwszy potrzebnych informacji w Radzie powiatowej, zwiedził pan nauczyciel następujące miejscowości: Bieczyna, Luszowice, Kwaczała, Poremba Żegota, Płazy, Zarki, Gromiec, Bobrek, Jeleń, Jaworzno, Szczakowa, Ciężkowice, Trzebinia i Krzeszowice. Tylko w 9-ciu z powyż wymienionych gmin miał p. nauczyciel oprócz pouczeń w polu, także 3--4 godzinne wykłady popularne dla bardzo licznie gromadzących się włościan i wobec miejscowej inteligencji, w innych gminach z powodu zajęcia włościan żniwami, poprzestawał na pouczeniach udzielanych w polu.

Głównym przedmiotem rozpraw i pouczeń był tu nieurodzaj, brak paszy i brak ściółki, środki złagodzenia grożącej kłęski, która wskutek zarazy pyskowej u bydła i spowodowanych nią zarządzeń sanitarno-policyjnych tem groźniejszą się stawała. Z polecenia Wydziału krajowego pouczał p. nauczyciel wszędzie o sposobach leczenia zarazy pyska i przyspieszenia jej zakończenia w gminach, gdzie już się pojawiła.

W obszernem sprawozdaniu Wydziałowi krajowemu przedłożonem podnosi p. nauczyciel z naciskiem, że Rada powiatowa chrzanowska stosownymi zarządzeniami przyczyniła się bardzo skutecznie do tego, iż włościanie bardzo licznie gromadzili się na wykłady w miejscu i czasie z góry oznaczonym, a miejscowe obywatelstwo, duchowieństwo oraz nauczyciele szkół ludowych, wszędzie uprzejmą swą pomocą ułatwiali p. nauczycielowi spełnianie obowiązków jego.

W powiecie białskim zwiedził p. Bielski tylko 8 gmin, odwołany jak poprzednio wspomniano do Lwowa na zjazd ogólny Towarzystwa kółek rolniczych, mianowicie: Kozy, Kobiernice, Bulów, Witków, Bielany, Łęki, Osiek i Poremba.

Pomimo żniw udało się staraniom osobistym prezesa Rady powiatowej Wgo Stanisława Kluckiego jak i Dr. Hermana Czecha, który nadto towarzyszył nauczycielowi w zwiedzaniu gospodarstw w Kozach i Kobiernicach, zebrać w 4 miejscowościach bardzo liczne zgromadzenia włościan (w Osieku około 80, a w Witkowicach przeszło 100 osób, pomiędzy tymi wiele gospodyń, które z zajęciem przysłuchiwały się pouczeniu o obchodzeniu się z nabiałem i karmieniem cieląt), na których byli wszędzie obecni miejscowi księża i nauczyciele, a w Bielanych zaszczycała także właścicielka dóbr Wna Pani Wrotnowska liczne zgromadzenie swoją obecnością.

Przedmiotem rozpraw i pouczeń były: brak paszy i sposób złagodzenia kłęski, zaraza pyska i racie u bydła rogatego i świń, żywienie cieląt i inwentarza, w ogóle idąca z tem w parze kwestya produkcji pasz, obchodzenie się z nabiałem, skutki bezmyślnego wywozu koniczyzny do Szlązka wobec grożącego braku paszy w kraju i t. p.

Na zjeździe delegatów Towarzystwa kółek rolniczych we Lwowie miał p. Bielski odczyt na temat: „Czy tylko sama posucha jest przyczyną tegorocznego nieurodzaju i czy jest sposób zapobieżenia dalszej klęsce, grożącej rolnikom wskutek niedostatku paszy i dalszych złań następstw“.

W powiecie złoczowskim zwiedził p. Bielski odpowiednio do wskazówek otrzymanych od prezesa Towarzystwa kółek rolniczych Wgo Bolesława Augustynowicza tudzież Wydziału powiatowego i złoczowskiego oddziału Towarzystwa gospodarskiego, następujące miejscowości: Kniże, Skwarzawa, Biały kamień, Ożydów, Olesko, Podhorce, Sassów, Kołtów, Olejów, Nestorowce i Jezierna. W objazdach niektórych gmin i udzielaniu pouczeń w polu, tudzież wykładach popularnych na zebraniach włościan towarzyszył p. Bielskiemu celem obznajomienia się ze sposobem wykonywania lustracji gospodarstw i udzielania pouczeń, lustrator kółek rolniczych pan Szybiński.

Oprócz zwiedzania gospodarstw odbyły się wykłady na temat oszczędności paszy, zastąpienia części brakującej paszy i ściółki odpowiednimi surogatami, zarazy pyska i racie i środków zaradczych i t. p. we wszystkich powyż wymienionych miejscowościach z wyjątkiem Złoczowa i Olejowa, gdzie nie zebrała się dostateczna ilość słuchaczy.

W roku 1890 rozpoczął nauczyciel wędrowny p. Bielski czynności swoje w miesiącu lutym w powiecie stanisławowskim, dokąd na żądanie zarządu głównego Towarzystwa kółek rolniczych przez Wydział krajowy wysłany został. Tu zwiedził następujące miejscowości: Pasieczna, Uhrynów górny, Uhrynów dolny, Jamnica, Bednarów, Komarów, Błudniki, Dorohów, Meduchy, Pobereże, Kołodziejówka, Tyśmienica i Radeza.

Na podstawie planu ułożonego na konferencyi w dniu 16. maja r. b., o której poniżej mowa będzie, udał się p. Bielski w powiat wadowicki, w którym do dnia 7. lipca b. r. zwiedził gospodarstwa i udzielał pouczeń w następujących gminach: Choczniak, Zagórnik, Inwałd, Sulkowice, Targanice, Brzezniak, Marcyporeba, Tłuczań, Ryczów, Witanowice, Żygodowice, Leńcza, Ponikiew, Frydrychowice, Zator, Wieprz, Spytkowice i Bachowice.

Przedmiot pouczeń tudzież liczba zbierających się na wykłady włościan jak niemniej obecność na wykładach innych osób, popierających działalność nauczyciela wędrownego, podane są w załączonych tu wykazach (alegat 1 i 2), które poczynawszy od roku 1890. nauczyciele wędrowni obok sprawozdań swoich Wydziałowi krajowemu przedkładają.

Otrzymałszy zawiadomienie c. k. Namiestnictwa z dnia 9. stycznia 1890. l. 90.615., iż Ministerstwo rolnictwa wyasygnowało na rok 1890 przyrzeczoną już poprzednio subwencyę na utrzymanie nauczycieli wędrownych w kwocie 2.000 zł. w. a., rozpiisał Wydział krajowy konkurs celem obsadzenia drugiej posady nauczyciela wędrownego na tych samych warunkach, jak zamianowany w roku poprzednim. Z pomiędzy kilku kandydatów wybrał Wydział krajowy pana Seweryna Wiśniewskiego, który po studiach teoretycznych na akademii rolniczej w Pruszkowie, odbył kilkuletnią służbę przy gospodarstwie w dobrach ś. p. Alfreda Potockiego, pracował następnie na własnym gospodarstwie lat 18, jako dzierżawca, a od roku 1886, to jest przez ostatnie cztery lata pełnił obowiązki lustratora gospodarstw włościańskich z ramienia zarządu głównego Towarzystwa kółek rolniczych.

Obok dostatecznego wykształcenia teorytycznego posiada p. Wiśniewski wieloletnie doświadczenie w zawodzie rolniczym, które mu pozwoli spełniać odpowiednio trudne zadanie nauczyciela wędrownego. Stosownie do zastrzeżeń c. k. Ministerstwa rolnictwa, zawartych w reskrypcie z dnia 21. marca 1888 l. 3.184, Wydział krajowy podał do wiadomości c. k. Ministerstwa za pośrednictwem c. k. Namiestnictwa (L. W. 20.960/90), o zamianowaniu p. Wiśniewskiego drugim nauczycielem wędrownym i otrzymał przez c. k. Namiestnictwo odpowiedź, że c. k. Ministerstwo rolnictwa reskrypcyem z dnia 4. marca 1890 l. 8.428/873 powołało p. Wiśniewskiego do wiadomości przyjęło i zatwierdziło. Pan Seweryn Wiśniewski rozpoczął swoje czynności nauczycielskie

w miesiącu maju b. r., już na podstawie planu ułożonego na konferencyi w dniu 16. maja b. r., o której poniżej.

Po koniec czerwca b. r. zwiedził p. Wiśniewski powiat żydaczowski, w szczególności zaś gminy: Rozwadów, Drohowyże, Stulsko, Demnia, Brzezina, Derzów, Hnizdyczów, Bereźnica król., Łówczyce, Sulatycze, Czerteż i Manasterzec. Czynności nauczyciela wędrownego były w tym powiecie, jak w ogóle w powiatach wschodnich, znacznie utrudnione, gdyż pomimo poparcia, jakie znalazł p. nauczyciel u wielu właścicieli posiadłości większych, a także i u niektórych księży obrządku gr. kat., przedewszystkiem zaś u nauczycieli szkół ludowych, walczyć musiał z początku z obawą włościan, ażali czynność jego nie ma na celu podwyższenia podatków, albo

Alegat 3.

też czy nie będą musieli kosztów jego podróży (komisy) opłacać. Załączony wykaz (alegat 3.) wskazuje gminy, w których się nauka odbywała, treść nauki i frekwencyę słuchaczy. Jakkolwiek czynności nauczycieli wędrownych, jak niemniej ich stosunek do zarządu kółek rolniczych i do lustratorów gospodarstw włościańskich z ramienia zarządu głównego Towarzystwa kółek rolniczych do lustracji tych kółek i pouczeń ich członków wysyłanych, uregulowane są dostatecznie wydaną w roku 1889, instrukcyą służbową (L. W. 12.852/89), która w ustępie drugim, §. 8. przepisuje, że: „ponieważ obok krajowych nauczycieli wędrownych działają prawie w tym samym kierunku i lustratorowie kółek rolniczych, przeto powinien krajowy nauczyciel wędrowny, o ile można, porozumiewać się co do planu podróży swoich z zarządem głównym Towarzystwa kółek rolniczych“, to jednakże postanowił Wydział krajowy zwołać konferencyę, złożoną z dwóch delegatów zarządu głównego kółek rolniczych, lustratorów tychże kółek, obu krajowych nauczycieli wędrownych i przydzielonego do służby przy Wydziale krajowym profesora Z. Strusiewicza, celem ułożenia planu szczegółowego, podług którego wykonywać mają w roku bieżącym 1890. czynności swoje nauczycielskie obaj krajowi nauczyciele wędrowni obok lustratorów kółek rolniczych.

Konferencya ta odbyła się pod przewodnictwem szefa Departamentu II. członka Wydziału krajowego Tadeusza Romanowicza w dniu 16. maja 1890, a wynikiem obrad tej konferencyi, spisanych w osobnym protokole dołączonym tu jako alegat 4., było oznaczenie ściśle powiatów, w których, tudzież porządku, w jakim tak krajowi nauczyciele wędrowni jak i lustratorowie kółek rolniczych czynności swoje wykonywać mają, postanowienie co do spisywania udzielanych pouczeń, jak niemniej co do formy spisywanych i Wydziałowi krajowemu a względnie zarządowi głównemu kółek rolniczych przedkładanych sprawozdań z odbytych czynności.

Alegat 4.

Z końcem roku zwołana być ma druga taka konferencya celem wysłuchania ustnych sprawozdań i wniosków krajowych nauczycieli wędrownych i lustratorów kółek rolniczych i ułożenia dalszego planu wspólnego działania.

Kilkuletnie starania Wydziału krajowego o uzyskanie wyższej subwencyi ze skarbu państwa na naukę wędrowną rolnictwa zostały wreszcie uwieńczone pomyślnym skutkiem. Odezwą bowiem z dnia 16. czerwca r. b. l. 42416 (L. W. 26516/90) (Alegat 5.) zawiadomiło c. k. Namiestnictwo Wydział krajowy, że c. k. Ministerstwo rolnictwa reskryptem z dnia 4. marca 1890 l. 8428/873 oznajmiło, iż zgadza się na powiększenie liczby nauczycieli wędrownych dla nauki rolnictwa w kraju i oświadcza swoją gotowość do podwyższenia subwencyi na ten cel na kwotę 4000 zł. w. a., począwszy od roku 1891 w przypuszczeniu, że podwyższenie dotacyi dla nauczycieli wędrownych na rok 1891 ze strony Wysokiego Sejmu uchwalonem będzie. Potrzeba szerzenia pomiędzy ludem wiejskim znajomości racjonalnego gospodarstwa i użyteczność instytucyi nauczycieli wędrownych do nauki gospodarstwa wiejskiego, były już tylokrotnie przedmiotem obrad w Wysokim Sejmie i w komisjach sejmowych, że w obec gotowości c. k. Rządu podwyższenia subwencyi na utrzymanie nauczycieli wędrownych w Galicyi i wobec przyjęcia się tej instytucyi u nas, o ile ze sprawozdań wnosić można, Wydział krajowy widzi się zwolnionym od bliższego motywowania wniosku, który ma zaszczyt przedłożyć Wysokiemu Sejmowi.

Alegat 5.

Wysoki Sejm raczy uchwalić:

1. Na utrzymanie czterech nauczycieli wędrownych do nauki gospodarstwa wiejskiego wstawia się w Rubr. XV. budżetu wydatków na rok 1891 kwotę 8000 zł. w. a., przyjmując razem do dochodów 4000 zł. subwencji ze skarbu państwa na ten cel zapewnionej.

2. Upoważnia się Wydział krajowy do przyjęcia w roku 1891 dwóch nowych nauczycieli wędrownych.

Z Rady Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

We Lwowie dnia 3. września 1890

Marszałek krajowy:

Tarnowski w. r.

Sprawozdawca:

Tadeusz Romanowicz w. r.

Członek Wydziału krajowego.

W y k a z

przeprowadzonych wykładów popularnych i pouczeń w powiecie stanisławowskim w roku 1890.

Dzień wykładu	Miejscowość	Temat wykładu	Język wykładowy	Ilość obecnych	Czy zostały przeprowadzone praktyczne demonstracje i jakie?	Uwaga
21/2	Pasieczna	O nawozie i obchodzeniu się z nim. O poprawie łąk mokrych, o wyborze nasienia i odświeżaniu. O żywieniu inwentarzy i ich pielęgnowaniu. O leczeniu najpowszechniejszych chorób i środkach zaradczych przeciwko zarazie pyska i racie.	ruski	30	Poznawanie mleczości u krów. Użycie trokara.	
24/2	Uhrynów dolny	Nawóz i obchodzenie się z nim na gnojowni. Uprawa gruntów zwięzłych — glinka. Żywienie i pielęgnowanie inwentarzy. Uprawa roślin pastewnych a przedewszystkiem koniczyny z trawami.	ruski	60	Przy zwiedzaniu gospodarstw. Urządzenie gnojarni, poznawanie mleczości u krów. Użycie trokara.	Obecnością swoją zaszczylicili: W. p. Jan Burzyński, właściciel. Wny ks. prob. Rybczak " pan poseł Huryk " pani nauczycielka miejscowa.
26/2	Uhrynów górny	dto dto dto O potrzebie rachowania się z tem, co gospodarstwo posiada i co potrzebuje wydać.	ruski	50	dto	dto
27/2 i 28/2	Jamnica	Nawóz. Obchodzenie się z nim na gnojarni i w polu. Gnojówka Fecalia. Wybór nasienia i zmiana. Zaprawa. Właściwa pora zbioru pasz. Postępowanie przy zbiorze. Żywienie i pielęgnowanie zwierząt. Wychów cieląt i młodzięży.	ruski ruski	60 80	Wybór sztuk do rozplodu. Poznawanie mleczości. Użycie puszczańki i trokara. Budowa pługa i jego wady, brony.	Po zebraniu się gospodarzy w szkole, prob. ks. Strutyński rozpoczął modlitwę i pieśń do ducha św., którą zgromadzeni bardzo pięknie odspiewali. Po skończonym wykładzie odspiewano „Mnohaja Lita“. Na prośbę obecnych odbył się drugi wykład dnia następnego.
2/3	Bednarów	Nawóz, obchodzenie się z nim na gnojarni i w polu. Gnojówka. Uprawa gruntów glinkowatych. Żywienie inwentarzy i pielęgnowanie.	polski	21		
4/3	Komarów	Nawóz, obchodzenie się z nim. Żywienie i pielęgnowanie inwentarzy. Obchodzenie się z drzewami owocowymi. Kilka uwag o przemyśle domowym a szczególnie o koszykarstwie.	ruski	30	Budowa dobrego konia. Czyszczenie drzew owocowych. Oznaki mleczości u krów.	
6/3	Dorohów	Nawóz, obchodzenie się z nim na gnojarni i w polu. Uprawa, roli i skutki głębszej orki. Żywienie i pielęgnowanie zwierząt. Rozmnażanie i pielęgnowanie sadów. Korzyści z uprawy roślin pastewnych.	polski	80	Przy zwiedzaniu gospodarstw. Urządzenie gnojarni. Budowa dobrego pługa i brony. Poznaki mleczości u krów.	Obecnością swoją zaszczylicili zebranie: Wny Jan Zabielski, właściciel. Wny br. Tadeusz Harsdorf dzierżawca. Rządca Kuczyński z żoną. Wny ks. proboszcz.

Dzień wykładu	Miejscowość	Temat wykładu	Język wykładowy	Ilość obecnych	Czy zostały prze- prowadzone praktyczne demonstracje i jakie?	Uwaga
8/3 i 9/3	Błudniki	Nawóz. Obchodzenie się z nim na gnojarni i w polu. Gnojówka. Uprawa roli i skutki pogłębiania. Wybór nasienia. Odświeżanie. Właściwa pora zbioru pasz i suszenie. Żywienie inwentarzy żywych, wychów cieląt.	polski ruski	100 110	Przy zwiedzaniu gospodarstw. Urządzenie gnojarni. Budowa dobrego pługa i brony. Poznaki mleczości u krów.	Obecnością swoją zaszczylicili zebranie : Wny p. Zyg. Jaroszyński właśc. i Prezes Tow. gosp. Wny Orzegalski dzierżawca. Wszyscy p. p. oficjalyści Wgo Jaroszyńskiego i p. p. nauczyciele.
11/3 i 12/3	Meducha	dto dto Starania przy uprawie kukurudzy, kilka uwag o przemyśle domowym.	polski	100 120	dto	Obecni : Wny Każ. Traczewski dzierżawca. Wny hr. Kalinowski, ks. wikary i kilka osób z inteligencji.
14/3	Pobereże	Nawóz. Obchodzenie się z nim na gnojarni i w polu. Gnojówka. Wybór nasienia. Odświeżanie. Właściwa pora zbioru pasz i suszenia. Żywienie inwentarzy żywych.	ruski	105	dto	
16/3	Kołodziejówka	dto dto	ruski	80	dto	
18/3	Radcza	dto dto	ruski	80	dto	
19/3	Tyśmieniczany	dto dto	ruski	25	dto	Zebranie odbyło się w mieszkaniu tamtejszego dzierżawcy p. Sozańskiego.

Po zakończeniu czynności moich w powiecie powróciłem do Stanisławowa i zdałem relację ustną w Radzie powiatowej. Nadmienić tu muszę, że z powodu trudnej przeprawy przez Dniestr, który w tym czasie zagrażał wylewem albo co najmniej wezbraniem nadzwyczaj silnem, opuściłem z planu nakreślonego dwie miejscowości t. j. Delejów i Kończaki, a wskutek niemożliwej przeprawy przez Bystrycę wieś Czerniejów. Chcąc jednakże tym sposobem uzyskanych parę dni poświęcić dla innej miejscowości, udałem się do Jezupola, majątku JWgo hr. Wojciecha Dzieduszyckiego, w nadziei, że jakkolwiek ani zwierzchność gminna tamtejsza ani obszar dworski w Jezupolu, nie zostały zawiadomione przez Radę powiatową o przybyciu krajowego wędrownego nauczyciela, iż znajdę i uzyskam pomoc na miejscu od właściciela, zaszczytnie znanego opiekuna ludu wiejskiego. Tymczasem JWny hr. Wojciech Dzieduszycki oświadczył mi, że wykłady popularne z gospodarstwa wiejskiego dla Jezupola są jeszcze nie na czasie i będzie mnie na takowe prosił dopiero wówczas, jak zostanie założona czytelnia ludowa, co ma podobno nastąpić już w bieżącym roku.

Dnia 20. marca b. r. udałem się w powiat nadwórniański w celu zapoznania się z głośną na całą okolice hodowlą bydła we wsi Kamiennej. Przez dwa dni w towarzystwie Wgo p. Grzegorza Głuchowskiego, właściciela majątku, zwiedziłem 22 obór włościańskich, w których jest utrzymane poprawne bydło rasy Bern-Simenthal. We wszystkich tych oborach znalazłem po 2 do 8 sztuk stosownie do zamożności właścicieli bydła pięknego i pomimo braku paszy, bardzo dobrze utrzymanego. Bydło z Kamiennej nietylko od właściciela Wgo Głuchowskiego, ale także i od włościan w wielkiej ilości bywa rok rocznie sprzedawane, jako rozplodowe po wysokich cenach. Ceny ustanowione i praktykowane są następujące: Cielę odchowane 3-miesięczne od 50 do 100 zł., roczniaki od 150 — 250 zł.

We wsi jest ogółem około 70 sztuk z tego 35 — 40 krów rasy poprawnej.

Przeżinia dnia 18. lipca 1890.

Edmund Bielski m. p.
kraj. węd. nauczyciel.

W y k a z

przeprowadzonych wykładów popularnych i pouczeń w powiecie wadowickim w roku 1890.

Data wykładu	Miejscowość	Temat wykładu	Język wykładowy	Ilość obecnych	Czy zostały przeprowadzone praktyczne demonstracje i jakie?	Uwaga
28/5 i 29/5	Chocznia	Korzyści stowarzyszeń. Urządzenie i prowadzenie sklepu. Nawóz stajenny. Obchodzenie się na gnojarni i w polu. Uprawa roli. Skutki pogłębiania. Żywienie i pielęgnowanie bydła.	polski "	27 70	Przy zwiedzaniu gospodarstw. Sposób urządzenia gnojarni. Budowa i zalety pługa i brony. Poznawanie mleczności u krów.	
31/5	Zagórnik	Nawóz stajenny. Obchodzenie się z nim na gnojarni i w polu. Gnojówka. Odchody ludzkie. Zmiana i wybór nasienia. Żywienie i pielęgnowanie bydła.	"	42	dto	
2/6	Inwałd	Nawóz i obchodzenie się z nim. Uprawa roli. Skutki pogłębiania na gruntach nieprzepuszczalnych. Wybór nasienia. Wapno i mączka kościana.	"	85	dto	
4/6 4/6	Sulkowice	Stowarzyszenia. Korzyści. Sklep. O potrzebie rachowania się. Nawóz. Obchodzenie się z nim. Gnojówka. Odchody ludzkie. Wapno i mączka kościana. Uprawa i poprawa gruntów. Skutki pogłębiania roli.	polski "	30 40	Przy zwiedzaniu gospodarstw. Urządzenie dobrej gnojowni. Budowa i zalety pługa i brony.	
5/6	Targanice	dto, nadto o zbiorze pasz i zbóż.	polski	18		
6/6	Brzeznicza	Korzyści kółka rolniczego. Nawóz. Obchodzenie się z nim na gnojarni i w polu. Odchody ludzkie. O zbiorze pasz i przerabianiu takowych.	polski	23		
8/6	Marcyporeba	Korzyści kółka rolniczego. O potrzebie rachowania się. Nawóz. Obchodzenie się z nim. Wapno i jego działanie. Skutki pogłębiania roli.	polski	70		
10/6 22/6	Tłuczani "	Korzyści stowarzyszenia. Nawóz. Obchodzenie się z nim. Wapno. Odchody ludzkie. O potrzebie rachowania się. Korzyści sklepu chrześcijańskiego. Straty w gospodarstwie przez sprzedaż pasz. Uprawa roli. Skutki pogłębiania.	polski "	15 85	Przy zwiedzaniu gospodarstw. Urządzenie gnojowni. Oznaki mleczności u krów. Budowa podszybowa i jej zadanie. Kaniańka pod lupą.	Po 1. pouczeniu zaproszono mnie powtórnie do Tłuczani, gdzie licznie się nie tylko miejscowi ale i gospodarze z Kossowy i Chrząstowic po nabożeństwie zgromadzili. Obecny był na zgromadzeniu w szkole proboszcz ks. Świerczek.

Data wykładu	Miejscowość	Przedmiot wykładu	Język wykładowy	Liczba obecnych	Czy zostały przeprowadzone praktyczne demonstracje i jakie?	Uwaga
13/6 i 15/6	Ryczów "	Zadanie i korzyści Kółka rolniczego. Nawóz. Obchodzenie się z nim. Gnojówka. Odchody ludzkie. Wapno. Uprawa roli. Skutki głębszej uprawy. Wybór nasienia. Zużytkowanie paszy w gospodarstwie.	polski "	40 kob. 21 " 2 "	Przy zwiedzaniu gospodarstw. Urządzenie gnojarni. Użycie trokaru.	
18/6	Witanowice					Zgromadzenia nie było dla braku obecności gospodarzy.
19/6	Zygodowice	Zadanie i korzyści Kółka rolniczego. Nawóz. Obchodzenie się z nim na gnojarni. Wartość gnojówki. Wapno, jego użycie i działanie.	polski	50 gospodarzy 14 gospodyn	Przy zwiedzaniu gospodarstw. Urządzenie dobrej gnojarni. Budowa pługa i brony i ich zalety.	
23/6	Leńcze	dto, nadto o korzyściach sklepu chrześcijańskiego.	"	32	dto	Obecni: proboszcz ks. Chrobicki i p. Chilewski prawnik z Krakowa.
25/6	Ponikiew	Zadanie i korzyści Kółka rolniczego. Nawóz. Obchodzenie się z nim. Gnojówka. Odchody ludzkie. Żywnienie bydła. Wychów cieląt. Obchodzenie się z nabiałem.	"	25 gospodarzy i 32 kobiet	dto, nadto oznaki mleczności u krów.	Obecni: ks. Chojecki i miejscowa nauczycielka jako sekretarka „Kółka rolniczego“ p. Konieczna.
27/6	Frydrychowice	Zadanie i korzyści Kółka rolniczego. Nawóz. Obchodzenie się z nim na gnojarni i w polu.	"	4		
29/6	Zator					Dla braku obecnych wykładu nie było, tylko z zarządem ogadywane były kwestye sklepu.
1/7	Wieprz					Przy zwiedzaniu gospodarstw w towarzystwie ks. Wiktora Szewczyka i nauczyciela miejscowego oraz sekretarza gm. p. Migdałki były ogadywane rozm. sprawy gospodarskie, a przede wszystkim sprawa założenia „Kółka rolniczego“.
3/7	Spytkowice	Zadanie i korzyści Kółka rolniczego. Nawóz. Obchodzenie się z nim. Gnojówka. Odchody ludzkie. Wapno. Mączka kościana. Uprawa roli. Skutki głębszej orki. Wybór nasienia. Środki zaradcze przeciwko wzdęciu.	polski	17	Przy zwiedzaniu gospodarstw. Urządzenie gnojarni. Budowa i zalety pługa i brony. Użycie trokaru. Żywnienie cieląt ze skopca.	Obecny: ks. wikary Fr. Saferna.
6/7	Bachowice	dto dto dto	"	10	dto, nadto kaniańka pod lupą.	
						We wszystkich miejscowościach brali udział czynny pp. nauczyciele i nauczycielki.

Alegat 3. do sprawozdania Wydziału krajowego LW. 38.119/90.

W y k ł a z

przeprowadzonych wykładów i pouczeń o gospodarstwie w powiecie żydaczowskim w roku 1890.

Data wykładu	Miejscowość	Przedmiot wykładu	Język wykładowy	Ilość obecnych	Czy zostały przeprowadzone praktyczne demonstracje i jakie?	Uwaga
30/5 31/5	1. Rozwadów	Racjonalne obchodzenie się z nawozem na gnojarni i w polu, o zakładaniu małym kosztem dobrych gnojowni, o zużytkowaniu gnojówki, o użyciu suchej ziemi w braku słomy na podsiół, o urabianiu kompostów i materiałach przydatnych do takiego. Następnie traktowałem uprawę roli, wreszcie o potrzebie uprawy roślin pastewnych a przede wszystkim koniczyny czerwonej, której tu dotąd ani jeden gospodarz nie uprawia.	ruski	17	Zwiedzanie gospodarstwa w polu i łąk, gdzie zwracałem uwagę na niedbałą orkę i zachwaszczenie pól, użycie na nasienie ziarna nieczystego, drobnych kartofli do sadzenia i zwrócenie uwagi na niewłaściwe następstwo roślin uprawianych po sobie jak n. p. oziminy po kartoflach, wreszcie o potrzebie osuszenia łąk i zbiorze siana w właściwej porze.	Oprócz włościan obecni byli na wykładzie i zwiedzaniu gospodarstw miejscowy proboszcz ob. gr. kat. i nauczyciel tutejszej szkoły ludowej.
1/6 2/6	2. Drohowyże	O nawozach, uprawie roli i uprawie czerwonej koniczyny.	ruski	80	O leczeniu bydła na wzdęcie i użyciu trokaru i wskazówek jak należy utrzymywać sady.	Obecnym był na wykładzie miejscowy nauczyciel szkoły ludowej.
3/6 4/6	3. Demnia	Jak wyżej a nadto o uprawie łubinu na zielony nawóz, który się nadaje dla tutejszych lekkich gruntów.	ruski	15	Jak poprawić miejscowe pastwiska. Jak urządzić gnojownie i jak leczyć bydło na wzdęcie.	Na wykładzie był obecny tutejszy nauczyciel szkoły ludowej p. Klimkowski.
5/6 6/6	4. Stulsko	Nawozy. Uprawa roli i uprawa roślin pastewnych a w szczególności koniczyny czerwonej. Oprócz tego o wyborze ziarna do siewu, o środkach przeciw śnieci, zbiorze siana i koniczyny.	ruski	35	O oznakach mleczności u krów, leczeniu bydła na wzdęcie i wskazówki jak osuszyć miejscowe łąki i poprawić pastwiska.	Oprócz włościan był na wykładzie miejscowy nauczyciel szkoły ludowej a podczas przeglądu gospodarstwa leśniczy lasów fundacyi hr. Skarbka p. Baumann.
7/6 8/6	5. Derzów	Nawozy, uprawa roli i uprawa koniczyny czerwonej.	ruski	30	Jak ulepszyć miejscowe pastwisko, jak leczyć wzdęcie u bydła.	Obecni byli tylko sami włościanie z wójtem.
9/6 10/6	6. Brzezina	Jak wyżej, a nadto o tępieniu chwastów a szczególnie bodiaków, które tu w wielkiej ilości na polach się znajdują.	ruski	22	Jak ulepszyć miejscowe pastwisko. Jak leczyć wzdęcie i o znamionach mleczności u krów z demonstracją na żywym okazie.	Oprócz włościan i tutejszego wójta, był na wykładzie obecny p. Skrzyński właściciel fabryki narzędzi rolniczych z Rozdołu.
11/6 12/6	7. Hnizdyczów	Nawozy, uprawa roli i uprawa czerwonej koniczyny.	ruski	10	Nie było żadnych a to z powodu, że włościanie oświadczyli, iż rozpoczęli koszenie koniczyny i nie mogą być obecni przy przeglądzie gospodarstwa.	Obecni byli tylko sami włościanie z wójtem, zaprosiłem także tutejszego rządcę p. Szajb, ale z powodu wyjazdu nie mógł przybyć. Wykład odbył się rano od godziny 6 i trwał do 9.

Data wykładu	Miejscowość	Przedmiot wykładu	Język wykładowy	Ilość obecnych	Czy zostały prze- prowadzone praktyczne demonstracje i jakie?	Uwaga
13/6 14/6	8. Bereznica królewska	Jak wyżej, oprócz tego o wyborze dobrego i czystego ziarna na nasienie, o zbiorze siana i koniczyny w właściwej porze i żniwie zboża.	ruski	60	Nie było z powodu zająęcia włościan robotami w polu.	Obecni byli miejscowy proboszcz ob. gr. kat. a także właściciel dóbr Bereznicy p. Pawlikowski. Wykład musiał się odbyć wieczór po ukończeniu robót od godziny 7 do 10.
15/6 16/6	9. Łowczyce	Nawozy, uprawa roli, i uprawa roślin pastewnych a w szczególności uprawa koniczyny czerwonej.	ruski	70	Nie było żadnych.	Obecni byli sami włościanie z wójtem, a także kilka kobiet, które pytały się co robić przeciw rozwolnieniu u cieląt, zapaleniu wymienia u krów, zapytywały o środki przeciwko owadom i gąsienicom na kapuście.
17/6 18/6	10. Sulatycze	Pouczenia o nawozach, uprawa roli i uprawa czerwonej koniczyny.	ruski	50	Zwiedzanie pól i pastwisk oraz danie wskazówek jak takowe osuszyć, gdyż są za mokre.	Oprócz włościan z wójtem był obecny na wykładzie i zwiedzaniu gospodarstwa p. Bentz dzierżawca dóbr, członek Wydziału Rady powiatowej.
19/6 20/6	11. Czerteż	Jak wyżej	ruski	36	Zwiedzanie gospodarstwa w polu i w domu i zwrócenie uwagi na poprawienie gnojowni, z podaniem wskazówek jak rzecz tę wykonać, przytem zwiedzenie sadów i udzielenie wskazówki jak je utrzymywać, na łąkach zalecenie korczowania a przynajmniej przetrzebienia, również zwrócenia uwagi na szkodliwość późnego koszenia traw, co się tu praktykuje.	Oprócz włościan z wójtem był na wykładzie miejscowy nauczyciel szkoły ludowej p. Bolechowski. We dworze dzierżawca żyd.
21/6 22/6	12. Manasterzec	Jak wyżej	ruski	12	Nie było żadnych z powodu sianokosów.	Oprócz włościan i wójta nie było nikogo z osób inteligentniejszych, nauczyciela tu niema, choć szkoła jest. Dworu także tu nie ma.

Seweryn Wiśniewski w. r.
krajowy węd. nauczyciel gospodarstwa wiejsk.

Protokół konferencji

w sprawie nauki wędrownej rolnictwa dla włościan, odbytej w dniu 16.
maja 1890. roku.

Obecni: JWny Tadeusz Romanowicz, członek Wydziału krajowego, Wny dr. Antoni Barański, członek zarządu głównego Towarzystwa kółek rolniczych, Wny dr. Bronisław Dulęba, członek zarządu głównego Towarzystwa kółek rolniczych, Wny Zygmunt Gawarecki, lustrator Towarzystwa kółek rolniczych, Wny Władysław Szybiński, lustrator Towarzystwa kółek rolniczych, Wny prof. Zygmunt Strusiewicz, Wny Edmund Bielski krajowy nauczyciel wędrowny rolnictwa dla włościan, Wny Seweryn Wiśniewski, krajowy nauczyciel wędrowny rolnictwa dla włościan.

Początek o godzinie 6 wieczorem.

Przewodniczący, członek Wydziału krajowego, Tadeusz Romanowicz.

Spisuje protokół, dr. Henryk Sawczyński, asystent conceptowy Wydziału krajowego.

Przewodniczący zagaiwszy obrady wskazaniem ich celu, którym jest ułożenie programu prac zarówno krajowych wędrownych nauczycieli rolnictwa, jak lustratorów Towarzystwa kółek rolniczych na rok 1890, programu takiego, by jedni i drudzy, służąc jednej sprawie i dążąc do jednego celu, mogli harmonijnie działać obok siebie, udziela głosu reprezentantowi głównego zarządu Towarzystwa kółek rolniczych, dr. B. Dulębie, by tenże przedłożył zasady tego programu i podstawy porozumienia, jakie wypracował tenże zarząd.

Dr. Dulęba wykazawszy, że już komisya gospodarstwa krajowego, przedkładając Sejmowi wniosek utworzenia stałych posad krajowych nauczycieli wędrownych rolnictwa, wyraziła przekonanie, iż działalność ich powinna się opierać na porozumieniu z Towarzystwem kółek rolniczych, wspomina o dotychczasowych usiłowniach, tak zarządu Towarzystwa, jak Wydziału krajowego osiągnięcia takiego porozumienia i przedstawia w celu oparcia go w przyszłości na ściślejsz sformułowanych podstawach następujące wnioski, zmierzające do ułożenia planu czynności dla lustratorów kółek rolniczych i nauczycieli wędrownych:

1) W pierwszym rzędzie udawać się mają lustratorowie i nauczyciele wędrowni do tych gmin, gdzie ludność przygotowaną jest w kółkach rolniczych i w innych tego rodzaju stowarzyszeniach, następnie udawać się mają do tych gmin, gdzie ludzie inteligentni i chętni dla ludu, skłonni są do przygotowania gruntu dla działania kółek rolniczych, a tem samem i dla czynności lustratorów i nauczycieli wędrownych.

2) Każdy z nich powinien być w tej samej gminie przynajmniej dwukrotnie raz po raz, a o ile można dwa razy do roku, celem przekonania się przy następnej bytności czy, i o ile udzielone rady, zmierzające do poprawy gospodarstwa włościańskiego, zostały wykonane i co w tej mierze pozostaje do zrobienia.

3) Wykłady i pouczania zastosowane być mają do potrzeb miejscowych rolników w połączeniu z przeglądem pojedynczych gospodarstw, a każdym razem streszczane na zebraniu interesowanych po omówieniu z nimi ważniejszych kwestyj, zostawione na piśmie w zarządach kółek lub innych stowarzyszeń w sposób dotąd praktykowany przez lustratorów kółek rolniczych.

4) Sprawozdania obejmować mają dwa osobne działy a mianowicie:

a) Część gospodarską z poglądem ogólnym na stosunki gospodarskie odnośnych powiatów z szczególnem zaznaczeniem odrębnych właściwości w zwiedzanych gminach i wraz z podaniem pozostawionych na piśmie rad w pojedynczych gminach;

b) Część administracyjną z szczególniejszem ocenieniem warunków rozwoju w każdej ze zwiedzanych gmin, a przede wszystkim ocenieniem działalności istniejących już kółek rolniczych lub innych stowarzyszeń i zwróceniem uwagi na to, co celem podniesienia dobrobytu, moralności i oświaty w pojedynczych gminach podjąćby można.

Pomienione sprawozdania służyć mają za podstawę odpowiednich zarządzeń czyto Wydziału krajowego, czy też zarządu głównego. W szczególności sprawozdania gospodarskie przedkładane zarządowi głównemu z końcem roku ogłaszane będą drukiem, jak to się dotąd dzieje. Wydział krajowy postanowi w tej mierze co do przedkładanych mu sprawozdań. Ważniejsze szczegóły z sprawozdań administracyjnych (od nauczycieli wędrownych przez Wydział krajowy udzielane w odpisie zarządowi głównemu) zamieszczone być mają w Przewodniku kółek rolniczych.

Po dyskusji nad tymi wnioskami, w której biorą udział: profesor Strusiewicz, dr. Barański, dr. Duleba i Wny Bielski uchwalono co następuje:

1) Nauczyciele wędrowni i lustratorowie kółek rolniczych w pierwszym rzędzie udawać się mają do tych gmin, gdzie ludność przygotowaną jest w kółkach rolniczych i w innych tego rodzaju stowarzyszeniach, następnie do tych gmin, gdzie zdaniem ludzi z miejscowymi stosunkami obeznanych, pouczenia nauczycieli wędrownych i lustratorów mogą największą przynieść korzyść.

2) Każdy z nauczycieli wędrownych i lustratorów powinien być w tej samej gminie o ile możliwości przynajmniej dwa razy do roku, a to w takiej porze roku, aby przy następnej bytności mógł się przekonać, czy rady przezeń poprzednio udzielone wykonano, tudzież mógł udzielić dalszych rad, do danej pory roku zastosowanych.

Co do punktu 3 wniosków zarządu głównego postanowiono: iż co do sprawy poruszonej tym punktem, streszczenia i spisania pouczeń i rad udzielonych i pozostawienia ich na piśmie w miejscu nauczania, należy pozostawić zupełną swobodę zarządowi kółek co do jego wymagań pod tym względem od lustratorów, zaś co do nauczycieli wędrownych ma ich obowiązywać instrukcja wydana przez Wydział krajowy.

4) Wniosek 4. zarządu głównego uchwalono w następującem brzmieniu:

Sprawozdania mają dawać przede wszystkim ogólny pogląd na stosunki gospodarskie okolicy, w której nauczyciel wędrowny lub lustrator nauczał, ze szczególnem uwzględnieniem odrębnych właściwości w zwiedzanych gminach, oraz treść nauki i rad w nich udzielanych, gdzie zaś z nauką wędrowną było połączone lustrowanie kółek przez nauczyciela wędrownego, tam należy by tenże podał treściwie wynik lustracji i spostrzeżenia swe, jakie przy tej sposobności poczynił.

Co do lustratorów kółek rolniczych, to obowiązani są oni przestrzegać instrukcji przez zarząd główny wydanej, a dokładnie określającej co ma zawierać ich sprawozdanie.

Postanowiono zarazem, że Wydział krajowy udzielać będzie odpisów sprawozdań nauczycieli wędrownych zarządowi kółek rolniczych, zarząd zaś nawzajem ma przysyłać sprawozdania swych lustratorów Wydziałowi krajowemu.

Z kolei przystąpiono do ułożenia programu działania nauczycieli wędrownych i lustratorów na rok bieżący, i trzymając się z jednej strony zasady, iż działanie to należy rozpocząć

tak w zachodnich jak i we wschodnich powiatach kraju, z drugiej zaś, iż nie należy działania tego rozdrabiać przez obejmowanie zbyt wielkich terytoriów, lecz przeciwnie takowe skupiać i koncentrować, uchwalono następujący program tegorocznej podróży:

Nauczyciel wędrowny Wny Bielski nauczać ma w roku bieżącym w powiatach: wadowickim, wielickim, żywieckim, myślenickim, bocheńskim.

Lustrator kółek Wny Gawarecki w powiatach: łańcuckim, rzeszowskim, kolbuszowskim, ropezyckim.

Nauczyciel wędrowny Wny Wiśniewski w powiatach: żydaczowskim, tłumackim, stanisławskim, bohorodczańskim i nadwórniańskim, wreszcie lustrator Szybiński w powiatach: kołomyjskim, kosowskim, sniatyńskim, horodeńskim i zaleszczyckim.

Nauczyciele wędrowni i lustratorowie udać się mają do przeznaczonych powiatów w wskazanym ich następstwem porządku, w razie zaś, gdyby który z nich nie mógł wyczerpać szeregu powiatów mu wskazanych, powiaty niezwidzone uwzględnione będą przedewszystkiem w planie podróży jesiennej. Wreszcie uchwalono, że najbliższa konferencya odbędzie się w pierwszych dniach września b. r. celem dalszego porozumienia się.

Przewodniczący dziękuje zebrany i życząc nauczycielom wędrownym i lustratorom powodzenia w ich pracy, zamyka posiedzenie.

Koniec posiedzenia o godzinie 8-mej minut 15 wieczór.

Tadeusz Romanowicz w. r.

Henryk Sawczyński w. r.

Odpis

odezwy c. k. Namiesnictwa z dnia 16. czerwca 1890. l. 42.416 do Wydziału krajowego.

Wysokie c. k. Ministerstwo rolnictwa oznajmiło reskrytem z dnia 4. marca 1890 l. 8.428/873, że zgadza się na zamianowanie Seweryna Wiśniewskiego drugim nauczycielem wędrownym dla nauki rolnictwa. Zarazem poleciło Wysokie c. k. Ministerstwo rolnictwa zawiadomić Świetny Wydział krajowy, że zgadza się z powodów naprowadzonych na powiększenie liczby nauczycieli wędrownych dla nauki rolnictwa w kraju, oświadcza swoją gotowość do podwyższenia subwencji od roku 1891 na kwotę 4.000 zł., w przypuszczeniu, że podwyższenie dotacyi dla nauczycieli wędrownych na rok 1891 uchwalonem zostanie. Przytem zaznaczyło Wysokie c. k. Ministerstwo rolnictwa już obecnie, że mianowanie tych czterech nauczycieli wędrownych, którzy za to od Ministerstwa rolnictwa tylko podwyższone wynagrodzenie otrzymują, ma nastąpić jak dotąd przez Świetny Wydział krajowy dalej, aby nie czyniono różnicy, którzy dwaj nauczyciele wędrowni są kosztem kraju, a którzy dwaj kosztem skarbu państwa utrzymywani.

D. j. w.

